

I JORNADES D'ARQUEOLOGIA MEDIEVAL CATALANA *12, 13, 14 de desembre del 1985*

Les primeres Jornades d'Arqueologia Medieval a Catalunya, celebrades a Barcelona pel desembre del 1985 i organitzades per alumnes i professors del Departament d'Història Medieval i el Laboratori d'Arqueologia Medieval (LAM) de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, responen a una necessitat urgent d'informació i de comunicació a nivell de professionals que es dediquen a aquest camp específic de l'arqueologia en l'àmbit català.

Amb la celebració d'aquestes Jornades, el Departament d'Història Medieval, i particularment el LAM, recull la tradició d'investigació arqueològica aplicada al món medieval, iniciada pel Dr. Albert del Castillo i continuada pel Dr. Manuel Riu i els seus col·laboradors, fent-se ressó de l'actual interès per l'arqueologia medieval.

Les Jornades volen tenir una continuïtat anual, per tal d'assolir diversos objectius:

- aconseguir una informació anual, reduïda però sistemàtica, de la majoria de les excavacions medievals, tant planificades com d'urgència, que hagin tingut lloc durant l'any. Amb això se supleix el fet que moltes de les excavacions o no es publiquen, o tarden molt a ser publicades, o ho són en llocs dispersos i de difícil consulta.

- proporcionar una plataforma de comunicació entre els professionals que provenen de diversos camps de l'arqueologia, i

- donar una divulgació, bàsicament a nivell d'estudiants d'història i arqueologia medievals, dels diferents treballs en curs, així com de la metodologia i de la problemàtica plantejada en les excavacions.

Amb aquests objectius com a base, les I Jornades d'Arqueologia Medieval Catalana es van organitzar en tres grans blocs: Excavacions Planificades anuals, Excavacions d'urgència (amb interès especial sobre l'arqueologia urbana) i Camps de Treball. Les intervencions foren les següents:

Excavacions Planificades anuals: Prim BERTRAN (St. Llorenç del Montsec, Noguera); Antoni CABALLÉ (Castell de Taradell, Osona); Albert CURTO - R. MARTÍNEZ (La Suda de Tortosa, Baix Ebre); Josep

GIRALT (Castell Formós, La Noguera); Albert LÓPEZ-MULLOR (St. Vicenç de Torelló, Osona); A. MAURI - R. NAVARRO (Sta. Margarida, Baix Llobregat); Imma OLLICH (L'Esquerda, Osona); A. SERRA - J. BOLÒS (Mas de Vilosiu, Berguedà).

Excavacions d'urgència: Eduard RIU - A. OLIVER (Barcelona ciutat); J. CORTADELLA (El Bullidor, Baix Llobregat); F. CUESTA - F.X. RAMADA (Ermita del Bon Viatge, Baix Llobregat); A. CABALLÉ - J. PUJADAS (Vic ciutat, Osona); M. JULIA (Plaça de la Magdalena, Lleida).

Camps de Treball: Josep PUJADAS (Escaló, Pallars Sobirà); J.I. PADILLA (St. Miquel de la Vall, Pallars Jussà); R. MARTÍNEZ (Scala Dei, Priorat); A. CABALLÉ - M.M. ESPADALER (Tona, Osona); CABALLÉ (St. Llorenç de Sous, Garrotxa).

La cloenda del col·loqui es feu amb una Taula Rodona sobre el paper de les Institucions, amb la participació de: Dr. Manuel Riu, pel Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona; Dra. R. Navarro, pel Departament d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona; Joan-Albert Adell, del Servei de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya; Ramón Ten, del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya; Albert López-Mullor, del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona; J. -Oriol Granados, del Museu d'Història de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona.

El dissabte es dedicà a visitar el jaciment de Santa Margarida, al Baix Llobregat, amb explicacions per part dels arqueòlegs responsables.

Cal remarcar la nombrosa participació tant d'alumnes com d'arqueòlegs professionals, així com agrair al Deganat la bona acollida i la cessió del Saló de Graus de la Facultat per a la celebració dels col·loquis. Com a conclusió general de les Jornades, hom va plantejar una sèrie de punts: planificació i difusió de l'arqueologia, mitjans de treball disponibles, coordinació entre les institucions, l'arqueòleg medievalista com a professional i la qüestió de la formació d'especialistes.

Planificació de l'arqueologia

Un dels temes sorgits en el col·loqui fou el de planificació. Qui ha de planificar? tot centre d'investigació ha de tenir el seu pla de treball i les institucions poden realitzar-lo. En aquest sentit la Universitat, no ha d'ésser l'única que planifiqui sinó un dels centres especificant quins són els objectius prioritaris en un determinat moment. L'altre punt seria ¿com s'ha de planificar?. És evident que existeix la necessitat de reduir les excavacions perquè no es pot fer front a la seva conservació i restauració. La solució no és tan senzilla, ja que persisteix el problema de saber a quines excavacions se'ls haurà de renovar el permís. L'existència de massa permisos

fa necessària l'elaboració d'uns plans coherents que reflecteixin les mancances i necessitats del moment, i actuar en funció d'això.

En un dels àmbits on es feu més patent la manca de planificació fou en l'arqueologia urbana. L'arqueologia urbana, tan pel que fa a la tipologia dels jaciments com pel context en el que es troben, està envoltada d'una nombrosa sèrie de problemes que es varen fer evidents tan en les exposicions de les excavacions d'urgència com en els succesius debats. Potser el principal problema és que les excavacions urbanes es converteixen en excavacions d'urgència. A diferència de les excavacions rurals, amb jaciments estables i llarg temps d'excavació, l'arqueologia urbana es limita a actuacions ràpides i puntuals. Un altre element a tenir en compte en un jaciment urbà és la seva localització enmig d'una àrea habitada i totalment edificada, ja que la gran majoria es troben emplaçats en carrers i places, espais que han d'estar oberts al públic, això fa que l'excavació s'hagi de fer contra rellotge.

¿Per què es diu que l'arqueologia urbana és una arqueologia de salvament? La troballa d'un jaciment arqueològic urbà no respon a una planificació, sinó més aviat a l'atzar. No existeix una política arqueològica planificada i preventiva, ans al contrari, l'arqueologia urbana és una arqueologia de salvar el màxim després del pas de les màquines. La majoria d'excavacions urbanes han estat fruit de l'aparició del jaciment en realitzar unes obres de remodelació d'un espai, o bé per la pressió personal de l'arqueòleg o les institucions. En aquest context l'excavació es converteix en un obstacle en el procés de treball urbanístic, creant problemàtiques socioeconòmiques. L'arqueòleg és vist com un personatge que atura obres, que no deixa construir i que fa perdre diners

I això crea un estat d'ànim de la gent contrari a l'arqueologia. La solució està en la creació d'una arqueologia preventiva. Una gran part dels problemes quedarien solucionats si els arqueòlegs, a partir de la confecció d'un mapa arqueològic, poguessin delimitar les zones que presenten un interès científic; un cop delimitades les zones, és possible de controlar el lliurament de permisos de construcció i incloure-hi les clàusules preventives, així com realitzar les excavacions abans de que s'hi faci cap obra. Aquesta planificació hauria de partir de la col·laboració entre els arqueòlegs, els responsables de la política urbanística i els tècnics i empresaris. D'aquesta manera s'evitarien perjudicis als propietaris i alhora la possible destrucció o degradació del jaciment.

De les excavacions d'urgència presentades, tan sols la de Vic ciutat, entrava dins d'un pla preventiu. A Vic s'ha dut a terme la confecció d'un Pla de Recerques Arqueològiques, on es contempla el casc antic i les zones properes. Aquest Pla fou preparat per un grup d'arqueòlegs i tècnics municipals. Es confeccionaren una sèrie de plànols, en els quals figuren, en gradació segons la intensitat, les àrees de la ciutat amb restes arqueològiques, tant en el sòl com en el subsòl. També, s'elaborà un llistat que delimitava l'àrea arqueològica de la ciutat i el seu entorn segons les troballes ocasionals, excavacions programades i textos escrits.

De la resta d'excavacions presentades, només en el cas de La Plaça de la Magdalena (Lleida) l'Ajuntament havia previst fer una excavació del lloc abans d'iniciar les obres de construcció d'un auditori. Tot i així, mai no es va qüestionar l'opció de fer o no fer l'edifici en funció dels resultats obtinguts. El fet de tenir el projecte aprovat i les subvencions concedides ha condicionat molt l'excavació.

Cal, doncs, conscienciar els ajuntaments: ells són els principals responsables del seu patrimoni tal com preveu la «Ley de Patrimonio Histórico Español», ells són qui concedeixen els permisos d'obra i la seva obligació és passar les obres pels Serveis Tècnics de Patrimoni de la Generalitat; haurien al mateix temps, de preveure les despeses d'excavació i no acudir a les institucions superiors. Es va fer patent que la majoria dels Ajuntaments eludeixen tota responsabilitat pel que fa al seu patrimoni, tant a l'hora de confeccionar plans preventius i de protecció, com a l'hora de finançar-los. Avui per avui l'arqueologia catalana està en dependència directa de les disponibilitats econòmiques de la Generalitat.

D'altra banda, ens trobem que no hi ha cap legislació especial que previngui unes prospeccions abans d'iniciar les obres de remodelatge en els espais privats. Malauradament la planificació, tant a nivell rural com urbà depèn de les negociacions d'estira i afliixa, o de la bona voluntat d'alguns ajuntaments o tant sols dels interessos electoralistes.

Difusió de l'arqueologia

Un altre dels punts claus del col·loqui va ésser el debat sobre la conscienciació de la gent envers l'arqueologia. La idea que té el ciutadà mig d'aquesta ciència difereix molt del que és en realitat. Normalment l'arqueòleg és considerat un personatge que atura les obres en construcció, impedeix el desenvolupament normal del comerç, provoca l'atur laboral... En l'extrem oposat es vist com un superheroi, un Indiana Jones que recerca tresors perduts. L'arrel del problema radica en el desconeixement general que hi ha sobre els objectius i plantejaments de l'arqueologia. Quan es proposa realitzar una excavació no es persegueix un afany de lucre. El que es preten, és que, a partir del material arqueològic, es pugui avançar en els coneixements que es tenen fins el moment. Aquí radica la principal diferència entre un arqueòleg i un furtiu.

Part del problema es solucionaria en el moment en que la gent assumís què és l'arqueologia. Aquí juga un paper fonamental la difusió o, com es va dir en les Jornades, el marketing, el saber vendre el producte. La difusió hauria d'ésser realitzada mitjançant les institucions públiques, però donat que això no es porta a terme, aquesta tasca ha de fer-la en última instància l'arqueòleg. Si bé els mitjans són importants, encara ho és més la imatge del propi arqueòleg i el record que han deixat les anterior campanyes entre la gent del lloc.

Les solucions aportades en les Jornades foren diverses. Un dels primers passos es anar al Centre de Recursos Pedagògics del municipi i realitzar allí una sèrie de xerrades amb els professors de les escoles a la vegada que se'ls proporciona tot un dossier de material sobre el jaciment. D'aquesta forma tenen una base per introduir al nen en el món de l'arqueologia. Això es convenient complementar-ho amb visites a l'excavació on poden veure *in situ* el treball de l'arqueòleg. Els nens ho divulgaran a casa seva. Però la difusió no es realitza únicament mitjançant l'escola ja que una excavació sempre és motiu de curiositat. Al mateix temps és imprescindible l'exposició del material arqueològic perquè la gent es conscienciï del seu propi patrimoni cultural. Per això poden emprar-se locals de les institucions civils i eclesiàstiques. En el cas d'existir ràdio o premsa local és possible dur a terme una difusió més popular i d'un àmbit molt més ampli.

La difusió és important en tot tipus d'excavació però sobre tot en la urbana. La rural a l'ésser allunyada dels nuclis de població resulta de més difícil accés. La divulgació de l'excavació pot realitzar-se a posteriori, una vegada acabades les campanyes. En el cas d'una excavació urbana, la situació és totalment diferent. El seu accés és molt més fàcil i es fa necessari donar-la a conèixer a la gent del lloc, facilitant la seva visita per tal que no pensin que s'esta fent quelcom estrany en la seva localitat.

Consolidació, conservació i restauració

Arrel de diverses intervencions dels ponents es varen plantejar les qüestions de consolidació, conservació i restauració del material arqueològic, ja siguin peces o estructures arquitectòniques. Quedaren al descobert una sèrie de problemes que, si bé són coneguts a bastament i es presenten pràcticament a cada excavació, no tenen ara per ara unes directrius clares per tal de veure's resolts, a excepció feta d'aquelles excavacions en les quals la previsió de treball i el pressupost cobreixen aquests aspectes.

Per consolidació s'entén una intervenció mínima, ràpida o indispensable per preservar una estructura o peça. Generalment, aquesta operació és o hauria d'ésser paral·lela al mateix procés d'excavació, sense tenir necessàriament un caràcter definitiu. La conservació implica un procés més llarg i continuat, una revisió periòdica de les estructures a l'aire lliure o dels materials especialment tractats. En la restauració hi entren criteris més amplis com poden ésser l'interès públic, l'estètica, la funcionalitat, i que en tot cas no afecten tant a l'estat del material en el moment de l'excavació.

També es va fer referència en les Jornades a la necessitat de preveure una sèrie d'intervencions durant el procés d'excavació per tal de consolidar aquells elements apareguts i que es troben en perill de degradació immediata. Les restes arquitectòni-

ques, generalment a l'aire lliure, estan sotmeses a agressions de tipus ambiental i cal preservar-les des de la seva descoberta, a fi d'evitar-ne un estat irreversible a curt termini. A tall d'exemple podem citar les tombes de la necròpolis del Castell de la Suda (Tortosa), fortament degradades, o la torre del castell de St. Miquel de la Vall, actualment a punt de caure. Respecte al material procedent de les excavacions, que es guarda per al seu posterior estudi i per ésser exposat, sovint precisa un tractament ràpid per evitar-ne la degradació.

Els treballs de consolidació d'estructures i tractament del material és realitzat en la major part dels casos, donada la manca de recursos o de previsió en els pressupostos, pel mateix grup d'excavació i de forma més o menys casolana, o si més no amb la col·laboració desinteressada d'especialistes. En qualsevol cas, la intervenció d'un tècnic acostuma a ésser aliena a les previsions de l'excavació, excepte en aquells casos en què es disposa d'un equip de professionals adequat, com són les excavacions realitzades per la Diputació de Barcelona, que gaudeixen de mitjans econòmics importants.

L'arqueòleg com a professional

Una vegada vistos els aspectes més tècnics, hem cregut interessant plantejar un altre grup de temes que van sortir a les Jornades, i que considerem de caire més humà. En primer lloc el paper que tenen en les excavacions els col·laboradors, aquelles persones que de manera voluntària (estudiants bàsicament) o remunerada (obriers) fan possible que es realitzi una excavació.

Són els estudiants universitaris els que freqüentement participen en les excavacions, alguns d'ells futurs arqueòlegs que troben en això l'única possibilitat d'aprenentatge. És d'agrair el seu voluntarisme, car no reben cap mena de compensació, tant sols la manutenció durant el curs de l'excavació, en alguns casos en condicions no massa favorables; en altres, són els propis estudiants els que paguen pel seu compte la manutenció. En els darrers anys s'ha observat una creixent participació d'universitaris d'altres carreres (historiadors de l'art, arquitectes...) per tal d'entrar en contacte amb el món de l'arqueologia, bé com una experiència complementària als seus estudis, bé per interès personal.

També trobem un apropament vers l'arqueologia en els joves dels camps de treball. Malhauradament la imatge que tenen de l'arqueologia sovint no correspon a la realitat, sinó que és una visió molt idealitzada i queden francament desil·lusionats amb el treball que han de realitzar.

Alguns dels jaciments triats com a camp de treball no són precisament els més idonis per a què aquests joves s'introdueixin dins l'arqueologia, ans el contrari contribueixen per les seves condicions (camps situats en llocs de difícil accés, acampada en tendes, deficiències en el menjar, jaciments en estat ruïnós...) a que

aquest joves acabin avorrint-la. Alguns es deslliguen totalment de l'activitat que es desenvolupa, considerant aquests camps com «llocs de vacances». Els monitors tenen en la majoria dels casos un escàs interès per l'arqueologia o una actitud negativa envers ella.

Caldria que els organismes competents es replantejessin seriosament aquestes qüestions i les solucionessin, triant uns camps en condicions òptimes per a realitzar una tasca didàctica de tipus arqueològic, que els monitors col·laboressin amb els arqueòlegs que dirigeixen els camps i tinguessin interès en l'activitat que s'hi desenvolupa, i sobre tot, que es faci una tasca informativa per tal de que els joves coneguin què és realment l'arqueologia.

En algunes excavacions també hi participen obrers contractats. El seu treball varia segons les necessitats de l'excavació, realitzant feines complementàries (obrir accessos, retirada de runes...) o bé excavant. Aquest obrers provenen del cos d'obres públiques dels ajuntaments, o són contractats a través d'una empresa constructora (Plaça de la Magdalena, Lleida) o bé provenen d'un pla contra l'atur.

Hem de destacar el treball dels professionals de diferents camps d'investigació que participen en alguna de les etapes d'una actuació arqueològica medieval, excavació, consolidació i estudi dels materials. És aquest un tema que si bé no es va tractar en profunditat, va aparèixer en dies successius en els diferents debats, sobretot pel que fa referència a la col·laboració entre aquests especialistes i a les possibilitats materials de dur-la a terme. Respecte a la formació d'equips interdisciplinaris, va encetar el tema el Sr. Albert López-Mullor, el qual parlant de les excavacions fetes per la Diputació de Barcelona, va presentar uns grups de treball formats per especialistes en diverses matèries: arqueòlegs, antropòlegs, biòlegs, arquitectes, enginyers. Considera que aquest sistema de treball en equip és el que dona garanties que assegurin l'èxit de l'excavació. Ningú va negar que aquesta forma de treball fós la idònia, però ben aviat es va constatar la diferència de medis amb què compten les excavacions de la Diputació de Barcelona i dels que disposen la major part de les realitzades de forma planificada. La impossibilitat econòmica de la majoria d'excavacions per tal de fer-se amb els serveis de professionals en diverses disciplines va quedar molt clara ja en les excavacions d'urgència o Camps de Treball, pels quals és del tot impossible organitzar aquests equips interdisciplinaris.

Caldria plantejar-se aquesta diferència de medis econòmics i intentar fins allà on fós possible potenciar el treball en equips interdisciplinaris per tal de millorar la qualitat de les excavacions que es realitzen. De fet, tothom era conscient de la pobresa dels pressupostos amb què compten les campanyes arqueològiques i això va portar a parlar del voluntarisme com una solució per tal de formar equips certament interdisciplinaris. És aquest voluntarisme un dels fenòmens més generalitzats dins l'arqueologia a Catalunya. Són ben pocs els arqueòlegs que es guanyen la vida amb aquesta feina, que normalment es realitza en període de vacances. Els pressupostos van destinats a cobrir gastos de material i d'allotjament i dietes d'aquells que també

voluntàriament, col·laboren en una excavació. L'arqueòleg no és reconegut oficialment com a professional, la qual cosa fa que, als ulls del públic en general, l'arqueologia sigui considerada gairebé com un hobby i els arqueòlegs com uns aficionats. Aquest fet propicia l'actuació de gent poc preparada o de furtius sense els coneixements necessaris per realitzar una tasca amb un mínim de rigorositat científica.

En resum podem dir que són dos els punts que cal destacar dins aquesta polèmica: en primer lloc, la necessitat de formar equips interdisciplinaris dins les possibilitats de cada excavació. Si més no seria interessant tenir contactes amb especialistes als quals es pugui demanar consell en cas de necessitat. En segon lloc, el reconeixement de l'arqueologia com a professió i no com a hobby, deixant el voluntarisme, que hauria de limitar-se a la formació de nous arqueòlegs.

De tots aquests punts se'n deriva la necessitat de formar arqueòlegs especialistes que serien els encarregats d'unificar tots els factors que intervenen en una actuació arqueològica. El principal problema és la manca d'arqueòlegs formats dins el món medieval. Sovint els jaciments medievals són excavats per arqueòlegs procedents del món antic. Si bé aquests tenen una formació metodològica, es troben davant uns jaciments amb unes característiques prou diferents als d'època antiga, i amb un material que els és desconegut i del que no tenim estudis sistemàtics. A més del jaciment en sí, l'arqueòleg s'ha d'enfrontar amb una documentació escrita que cal interpretar i contrastar amb les dades arqueològiques, documentació que pot ésser útil per l'excavació, però que no forçosament reflexa al peu de la lletra les restes del jaciment. Cal d'estacar l'esforç d'alguns d'aquest arqueòlegs procedents del món antic per adaptar-se a l'època medieval.

Els arqueòlegs pròpiament medievalistes han hagut de recórrer al món antic per aprendre'n la metodologia. No es tracta, com s'ha afirmat en alguna ocasió, de que els arqueòlegs del món antic poseïen la metodologia i els medievalistes no. La metodologia és una, independentment de l'època que s'excavi, i és l'arqueòleg el que ha de saber adaptar aquesta metodologia a les necessitats del jaciment. Aquestes «incursions» en el món antic són degudes a que l'arqueologia medieval és molt recent i al fet de que no s'imparteixen ensenyaments de tipus teòric sobre ella.

És indispensable que la formació de l'arqueòleg medievalista es faci dins la Universitat. Si considerem que per la Història Medieval existeixen dues fonts bàsiques, les escrites i les restes materials, resulta evident que els estudiants de l'esmentada especialitat haurien de rebre, a més d'uns coneixements de tipus paleogràfic, unes nocions sobre arqueologia medieval que els posessin en contacte amb la metodologia, tècniques i material. Fins i tot seria convenient que els estudiants de l'època medieval participessin alguna vegada en una excavació. Ara bé, aquestes nocions prèvies en cap moment poden substituir la pràctica —cal no oblidar el treball de camp— però contribuirien a una difusió i coneixement de l'arqueologia. Els futurs arqueòlegs medievalistas haurien de rebre una formació teòrica i pràctica més completa.

Analitzant els aspectes plantejats al llarg de les Jornades, planificació, excavació, estudi, publicació i divulgació de les excavacions arqueològiques medievals, a la Taula Rodona final es va fer evident la necessitat d'una col·laboració més gran entre les institucions implicades (Universitat, Generalitat, Diputacions i Ajuntaments). La manca de coordinació en aquest nivell seria desastrosa per a l'arqueologia medieval en general i pel Patrimoni Històric-Arqueològic de Catalunya en particular.

Esperem que les II Jornades d'Arqueologia Medieval Catalana, a celebrar el proper curs, segueixin la línia de diàleg i participació que ha caracteritzat a aquesta 1a trobada. Només a base de contactes crítics entre els professionals que ens dediquem a aquesta ciència, es pot plantejar tota la problemàtica específica de l'arqueologia medieval i lograr entre tots una política d'actuació més lògica, racional i efectiva.

Per la Comissió Organitzadora: Judit Llopart, Lidia Martinez,
Imma Ollich, Marta Sancho i
Martí Sunyol.